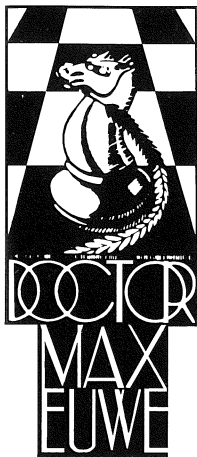

NIEUWSBRIEF

Gesloten op
Goede Vrijdag en
zon- en
feestdagen

Errit Petersma

nummer 44
winter 1998

kwartaal-
uitgave
redactie:
E. Petersma

Drukkerij
Van Spijk BV
Venlo
ISSN
0927-9768

Geopend:
dinsdag t/m
vrijdag + de
eerste zaterdag
van de maand,
10.30-16.00 uur.

MAX EUWE - CENTRUM

POSTBUS 11513

MAX EUWEPLEIN 30A

1001 GM AMSTERDAM

Tel. 020 - 625 70 17

BESTUUR

E.J. Petersma, voorzitter
J.A. Haasbroek, secretaris
N.D. Oud, penningmeester

I. Bakker
H. Böhm
H. Ree
K. Sterrenburg
G. Valk

Adviseur Fondswerving: J. van Rijn
Adviseur Museum/Bibliotheek: L.C.M. Diepstraten

Adviseur Topschaak: J.H. Timman
Adviseur Wetenschapszaken: J.H. van den Herik
Bibliothecharis: F.F. Verbeek
Financieel administrateur: F. Bakkes
Schaaktechnisch medewerker: A.C.M. Sibbing
Secretariaat: E.E. Dirksen
Vrijwillige medewerkers: P.J. van der Horst, A.R.C.
Houthuizen, H.C. van Keulen, H.J.M. Leeners, T. Oei,
J.G. Pauptit, H. Vinke

HERINNERINGEN AAN REIN(IER) DIJK (1918-1997)

We waren op 2 december 1997 bij de drukbezochte crematieplechtigheid van onze vriend en toeverlaat Rein Dijk. Oud ben je pas, als niemand je meer bij je voornaam noemt. In dat opzicht was Rein zeker nog niet oud, want hij was een gewaardeerde vriend van de velen, die hem als Rein mochten begroeten. Jong was hij ook met zijn blijmoedige, niet aflatende hulpvaardigheid. Hij behoorde tot de eerste bestuursleden van onze stichting. Voor het Max Euwe-Centrum had hij dan ook een zeer warm hart. Ik noemde hem wel eens de trouwe wachter bij het Euwe-monument. Zo zagen we hem vaak bij de toegang tot de belangrijke toernooien, zittend bij een grote tafel met informatie over het Max Euwe-Centrum. Een voortreffelijke propagandist voor onze zaak.

Dat ons Centrum sinds medio 1989 naast de werkdagen ook op de eerste zaterdag van de maand is geopend is te danken aan de inzet van Rein. Hij was de gastheer die enthousiast de toelichting gaf die men wenste. Ik zal niet snel vergeten hoe hij genoot als hij zich te midden van zijn schaakvrienden bevond.

Het zal niet vaak gebeuren dat een schaakstuk op een rouwbrief voorkomt. Het silhouet van het zwarte paard op de mededeling van het plotselinge overlijden van Rein Dijk symboliseert de betrokkenheid van hem bij het schaakspel. Nog ieder jaar was hij deelnemer aan het bekende Bilderberg-toernooi (voor mensen van 50 jaar of ouder). Ook was hij de graag geziene gast in de "Charloise schaaksoos". Hier kwam ook zijn vriendin, eertijds Nederlands schaakkampioene, de nu 101-jarige mevrouw C. Roodzant-Glimmerveen.

Rein betekende veel voor het Nederlandse schaakleven in het algemeen en voor het Max Euwe-Centrum in het bijzonder. Terecht werd hij in 1994 in de Bondsraad van de KNSB tot lid van verdienste benoemd. Als Rein en ik, zoals vaak, samen van het Max Euwe-Centrum naar Rotterdam reden, kwam altijd een druk gesprek met veel humor op gang. Soms klonk dan wel eens: "Kees, hadden we daarnet niet moeten afslaan?" Welnu, Rein is nu een andere weg gegaan. We zullen deze actieve, hulpvaardige en bovenal goede man missen. We gedenken hem met grote dankbaarheid.

*Kees Snoep
oud-voorzitter Max Euwe-Centrum*

Bij het overlijden van Rein Dijk gaan mijn gedachten uit naar de vele malen dat ik contact met hem had. En dan vooral naar de lange periode waarin hij bestuurder (secretaris) van de Rotterdamse Schaakbond was en als zodanig het lidmaatschap van de Bondsraad van de KNSB uitoefende.

Als Rein en ik het over een bepaalde zaak niet eens waren, kon dat een pittige discussie tot gevolg hebben. We spaarden elkaar niet, maar hadden steeds respect voor elkaar en probeerden uiteindelijk, zoals dat heet, "eruit te komen". Rein was dus iemand die geen blad voor de mond nam, maar toch steeds naar het compromis zocht. Toen na de viering van het honderdjarig bestaan van de KNSB, niet alleen door dat jubileum, maar ook door de door het bestuur nodig geoordeelde toename van de uitgaven een deficit in de KNSB-financiën ontstond, uitte hij zijn misnoegen duidelijk, maar kwam meteen met de oplossing van het probleem: ieder lid zou vrijwillig eenmalig een tientje bijdragen, waar-

door het tekort was verdwenen en er voldoende kapitaal ontstond om het uitgestippelde beleid te kunnen uitvoeren. Hij stond er voor en zijn betoog leidde ertoe dat de actie MAAK DIJK RIJK ontstond. Een actie die tot het beoogde resultaat leidde.

Niet alleen als bestuurder was hij actief. Hij was ook een groot voorstander van het creëren van een landelijk schaakmuseum, dat hij in Rotterdam wilde vestigen. Met veel enthousiasme ging hij aan de slag. Inmiddels was door het overlijden van prof. Euwe bij het KNSB-bestuur de gedachte ontstaan om in Amsterdam een Schaakhuis te vestigen. Toen hij dit vernam, legde hij terstond contact met het toenmalige comité met de vraag of zijn activiteiten in de plannen konden worden opgenomen. En zo gebeurde het, waarbij Rein uiteraard deel ging uitmaken van het bestuur van de Stichting Max Euwe-Centrum. Dat Rein Dijk een werkzaam aandeel had in de uitwerking van de plannen behoeft geen betoog.

Dan was er nog de schaker Rein Dijk. Hij schaakte graag en dat kwam vooral de laatste jaren naar voren door zijn deelname aan het befaamde Bilderberg-toernooi. Ieder jaar was hij er. Niet alleen voor hemzelf. Hij begeleidde tevens de inmiddels honderd jaar oud zijnde deelneemster mevrouw Roodzant tijdens het toernooi. Ook was hij enige jaren geleden - in organisatorische zin - actief toen het toernooi even wat mankracht ontbeerde. Zijn nooit aflatende werkkraft zullen wij niet vergeten. Die werkkraft werd erkend door zijn benoeming tot lid van verdienste van de KNSB.

Er is een goed mens en een schaakbestuurder van formaat heengegaan!

*Henk Wille
oud-voorzitter KNSB*

VAN DE VOORZITTER

In betrekkelijke stilte is dinsdagmiddag 28 oktober 1997 het voorzitterschap van het Max Euwe-Centrum (MEC) in mijn handen gelegd, nauwkeuriger uitgedrukt: sinds die datum ben ik voorzitter van het Dagelijks en Algemeen Bestuur (AB) van het MEC. Na een bedenktijd in de late zomer heb ik uiteindelijk bevestigend geantwoord op het nadrukkelijke verzoek van het bestuur. Ik was al enkele jaren lid van het AB en ken de betaalde en vrijwillige krachten.

Voor degenen die mij niet kennen graag het volgende. Ik ben 57 jaar, werk als freelance corrector en redacteur voor verscheidene uitgeverijen, heb vier literaire boeken geschreven en schaak sedert 1950. Van 1983 tot 1989 was ik voorzitter van de schaakvereniging Caissa in Amsterdam, een periode waarin het Eijgenbrood-toernooi werd geboren. Vervolgens was ik zes jaar voorzitter van de Schaakbond Groot-Amsterdam (SGA). In 1994 mocht ik het eerste exemplaar van het jubileumboek *Amsterdam schaakstad. Hoofdstukken uit de geschiedenis van het schaakleven in Amsterdam* aan de toenmalige loco-burgemeester, Frank de Grave, op het Amsterdamse stadhuis overhandigen. In tegenstelling tot mijn voorgangers Kees Snoep en Jan van Rijn kom ik niet uit het bedrijfsleven. "Erritje lijkt niet geschikt voor de handel," zei mijn vader na mijn eindexamen in 1959 terecht. Wat het MEC aandurft met een man die nauwelijks verstand van geld heeft, is derhalve een intrigerende vraag. Hopelijk weet die α -man zich geruggesteund door genoemde oud-voorzitters.

Weldra ervaarde ik dat het voorzitterschap geen geringe "opdracht" is. Een bezinningsdag bij de penningmeester thuis; tweemaal een werkoverleg; een snelschaaktoernooitje met enkele sponsors, genodigden en bestuursleden; stafoverleg; het afscheid van een vrijwilliger; een schaakboeken(ruil)markt; een bijeenkomst van de Alexander Rueb Vereniging voor Eindspel Schaakstudie; een kort televisie-interview; het bezoek van een potentiële sponsor; een bibliotheekvergadering; een etentje met personeel en AB-leden: dat allemaal nog in 1997. Een voordeel: ik woon op tien minuten fietsen van het MEC.

Het MEC wil dolgraag het jaar 2001 halen. Het Centrum bestaat dan vijftien jaar. Tevens is het dan honderd jaar geleden dat Euwe werd geboren. Deze lustra willen wij op gepaste, waardige wijze vieren. Als gevolg van het wegvallen van een aantal subsidies heeft het MEC dringend behoefte aan geldmiddelen om, op weg naar 2001, het hoofd boven water te houden. Voor een financiële campagne in 1998 wordt momenteel een nieuw Comité van Aanbeveling geformeerd. Verscheidene personen, onder wie Karpov, hebben al toegezegd.

Ik houd u op de hoogte.

*Errit Petersma
3 december 1997*

FINANCIËN

De Stichting Max Euwe-Centrum wordt financieel ondersteund door:

FDC-hypotheekadviseurs,
Paardekooper & Hoffman Accountants en
Belastingadviseurs en de Gemeente Amsterdam

alsmede door
Akzo Nobel
ChessBase
Getronics
Grolsche Bierbrouwerij Nederland
Hoogovens
ING Groep
Interpolis
McAfee
Moret Ernst & Young
Nederlandse Gasunie
NIC
Océ-Nederland
Rabobank Nederland
Schroder
Van Spijk Drukkerij
Tasc

DE PENNINGMEESTER LUIDT DE NOODKLOK

Onze zorgen zijn ook de uwe

Het klinkt onheilspellend en dat is het ook. De financiële positie van onze stichting noopt tot bezinning op de toekomst. Door het wegvallen van enkele belangrijke inkomstenbronnen ontstaat een structureel tekort van f 70.000,- per jaar. Ons vermogen bedraagt momenteel ruim f 200.000,-, zodat u kunt uitrekenen hoelang wij onze activiteiten nog kunnen voortzetten, indien wij geen mogelijkheden vinden onze financiën op te vijzelen. In deze Nieuwsbrief willen wij u onze zorgen deels achtig maken. Gedeelde zorgen zijn halve zorgen en wellicht dat u mee kunt helpen de continuïteit van de stichting te verzekeren. Nederland is een schaakland en het zou beschamend zijn, als wij er niet in zouden slagen het levenswerk van Euwe - het schaken in de breedte en in de diepte te bevorderen - voort te zetten.

Waar besteden wij het geld aan?

Wij geven per jaar ongeveer f 200.000,- uit, waarvan f 80.000,- aan personeelskosten en f 65.000,- aan huisvestingskosten. De personeelskosten hebben wij dit jaar al aanzienlijk teruggebracht. Wij moesten daardoor helaas afscheid nemen van onze coördinator Ignace Hendriks, een groot verlies waardoor enkele activiteiten van de stichting (voorlopig) moesten worden stopgezet. Op de huidige personeelskosten valt verder niet te bezuinigen. Van

enkele vaste aanspreekpunten binnen onze organisatie moeten wij immers verzekerd blijven. Het omvangrijke werk ten behoeve van ons museum en de bibliotheek wordt bijna uitsluitend door de vele vrijwilligers verricht. Zonder hun inzet zou het Max Euwe-Centrum niet kunnen functioneren.

Het Max Euwe-Centrum is gevestigd aan het Max Euweplein, een vanzelfsprekende maar dure locatie. De gemeente Amsterdam steunt ons met een subsidie, die ongeveer tweederde van de huisvestingskosten dekt. Wij zijn daarvoor zeer erkentelijk en we moeten er niet aan denken dat deze steun zou wegvallen.

Onder de overige kosten is het drukken en verzenden van de *Nieuwsbrief* de grootste uitgave. De *Nieuwsbrief* verschijnt vier maal per jaar en het is de vraag of wij op deze wijze moeten doorgaan. Stellen onze donateurs de *Nieuwsbrief* met informatie omtrent het reilen en zeilen van onze stichting op prijs of moet het anders gebeuren. Wij horen dat graag van u. De verdere kosten bestaan uit algemene kosten, verzekeringen en activiteitskosten.

En waar komt het geld vandaan?

Onze vaste baten bedragen rond f 130.000,-, naast de subsidie van de gemeente Amsterdam en de via de KNSB geïnde Euwe-gulden (inmiddels f 1,25 per aangesloten KNSB-lid) worden wij in ruime mate gesteund door de donaties en giften van u, onze trouwe begunstigers. Voor de ontvangen totale bijdrage van iets minder dan f 50.000,- zijn wij bijzonder dankbaar. Het geeft aan dat voor u de naam en gedachtenis van Dr. Max Euwe iets betekenen en dat u daar geld voor over heeft.

Het gat waar wij niet in willen vallen

Maar hoe dichten wij het gat van f 70.000,- in onze begroting?

In het verleden mochten wij op de steun rekenen van het Rotterdamse accountantskantoor met vestigingen door het hele land, Paardekooper & Hoffman, van het Utrechtse VSB Fonds en van de Amsterdamse VSB, de bank die ons schakers bij tal van evenementen gunstig gestemd was. De eerlijkheid gebiedt dat we natuurlijk niet bij voortdurende op deze sponsors mogen blijven rekenen. Het bestuur blijft actief bij het werven van nieuwe sponsors. De steeds weer terugkerende vraag van een benaderde kandidaat-sponsor is dan: wat kan het Max Euwe-Centrum en het schaken in het algemeen voor ons bedrijf betekenen? Hans Böhm, onze schaakpromotor, kan aan de hand van de publiciteit in dag- en weekbladen met betrekking tot de sport in het algemeen aantonen dat het schaken daarbij hoog scoort. Derhalve heeft het binden van een sponsornaam aan een schaakactiviteit grote waarde voor de naambekendheid van de sponsor. Wij hopen dat wellicht een van onze lezers, maar het mogen er ook meer zijn natuurlijk, ons behulpzaam kan zijn bij het werven van een sponsor. Een sponsor is voor ons een instantie die gedurende opeenvolgende jaren een bedrag van ten minste f 10.000,- beschikbaar stelt. **Wij wachten gespannen af.**

Tot en met 1996 ontvingen wij een rijkssubsidie van

f 30.000,- via de KNSB. De subsidie van de landelijke overheid dient altijd via een sportbond te worden aangevraagd. De KNSB deelde ons mee dat de subsidievoorwaarden zijn veranderd en dat de subsidie nu door de KNSB zelf voor activiteiten, die tot dusver mede door het Max Euwe-Centrum waren georganiseerd, wordt gebruikt. De subsidie was indertijd aangevraagd om het salaris van Ignace Hendriks te kunnen bekostigen. Het behoeft geen betoog dat deze gang van zaken voor ons bestuur een moeilijk te slikken pil was.

Ons museum komt momenteel niet in aanmerking voor rijkssubsidie, omdat wij niet meer aan de voorwaarden voldoen, die daarvoor gelden. Wij zijn bezig hierin verandering te brengen, maar helaas daarvoor moeten wij eerst weer geld uitgeven.

Onze bibliotheek, wellicht de grootste schaakbibliotheek ter wereld, kan zich met betrekking tot aanschaf van boeken gelukkig zelf bedruipen.

Voor bepaalde activiteiten van het MEC trachten wij subsidie of sponsorbijdragen te krijgen. Zo heeft de Nationale Sportstichting TOP Support het mogelijk gemaakt het jonge vrouwelijke schaaktalent Linda Jap Tjoen San te trainen en te begeleiden. Ook voor het jaarlijkse schaakfestival op het Max Euweplein, in 1997 voor de zesde maal, werden door derden gelden beschikbaar gesteld. Dit jaar hebben ook de schaakboekenbeurzen een verheugende bijdrage geleverd.

Tal van bedrijven zijn gevraagd een financiële bijdrage te geven voor ons idee aan de honderdste geboortedag van Max Euwe in het jaar 2001 bijzondere luister bij te zetten. Van de volgende bedrijven mochten we daartoe een bijdrage van circa f 2.500,- ontvangen: Aegon nv, Akzo Nobel, Aon Holdings, Beheermaatschappij Burger Hofhoek, Bouwfonds Cultuurfonds, DTZ Zadelhoff, N.V. Nederlandse Gasunie, Van der Giessen/De Noord, Hoogovens Corporate Services, IBM Nederland N.V., IHC Caland, ING Nederland, N.V. Interpolis, De Lage Landen International, Moret Ernst & Young, Nedship Bank, NIB, PCR-Bouwcentrum, TBI Holdings B.V. en Vector Aandrijftechniek. Het was teleurstellend te ervaren dat de naam van Euwe verschillende bedrijven niet voldoende aansprak om ons een bijdrage voor deze gedinking te geven. Voorts zijn er nog andere plannen om onze financiële status te verbeteren, waarover wij u gaarne in een volgende *Nieuwsbrief* berichten.

Met uw hulp gaan wij ook na het jaar 2001 door!

Ten slotte blijven wij natuurlijk rekenen op onze trouwe donateurs, die ons jaar in jaar uit geldelijk ondersteunen. Gezien de hachelijke financiële situatie van onze stichting, die nu toch het levenswerk van Euwe wil voortzetten, moge dit voor u hopelijk aanleiding zijn uw jaarlijkse bijdrage te verhogen. Wij wijzen er voorts nog op dat het ook mogelijk is via de bekende lijfrente-constructie of in uw laatste wil onze stichting te begunstigen. Het is het doel waard **en het gat moet dicht**.

N.D. Oud
3 december 1997

MUSEUM

Een van de voorwaarden voor het verkrijgen van subsidie voor ons museum is de ontsluiting van onze collectie. Er wordt hieraan vlijtig gewerkt en we stuiten op onvermoede schatten. Eind maart denken we medailles en vaantjes uit alle windstreken te kunnen exposeren.

BIBLIOTHEEK

ONDER DE LOEP

(In deze rubriek wordt door L.C.M. Diepstraten een boek of een gedeelte uit de MEC-bibliotheek voor het voetlicht gebracht.)

In deze tijd van het jaar maakt menigeen zijn plannen voor de zomervakantie en worden allerlei reisroutes uitgestippeld, voor de jongeren meestal om de mooiste stranden te ontdekken, voor de wat ouderen om musea en kerken te verkennen.

Dit keer wil ik belangstellenden voor 'schaken in de kunst' een handje helpen en hen attent maken op schaakvoorstellingen, die - omdat ze niet verplaatsbaar zijn - nooit in musea te zien zijn. Ik heb het dan over fresco's, mozaïeken en reliëfs, die in het thema 'schaken in de kunst' passen.

Verreweg de meeste van deze voorstellingen zijn in Italië te vinden.

In **Frankrijk** kan men twee kunstwerken tegenkomen in de genoemde categorieën. Op ongeveer 31 km ten noorden van Lyon ligt Villefranche-sur-Saône, waar in het Ancien Hôtel de La Bessée een glasraam moet zijn uit de 15de eeuw onder de titel Edouard de Beaujeu jouant aux Echats avec la Demoiselle de la Bassée. Het glas-in-loodraam meet 55 x 55 cm. Interessant is dat in de 17de eeuw, dus twee eeuwen later, de Franse kunstenaar Sélot een prachtige gravure heeft gemaakt naar dit glasraam, waarin veel aandacht is besteed aan de klederdacht uit de Middeleeuwen. Niettemin is de voorstelling in het glasraam (vitrail) verfijnder.

Op 134 km ten zuiden van Lyon ligt de merkwaardige stad Le Puy in het departement Haute Loire. Het is een stad waar in het midden verscheidene spitse rotsen hoog boven alles uit steken en waar bovenop de ene keer een reusachtig Maria-beeld, de andere keer een kerk is gebouwd, waarbij het de vraag is of er vanwege de vele trappen nog wel mensen zijn die de uitdaging aandurven de kerk te bezoeken. Welnu, in een van de aanleu-

nende gebouwen (de Chapelle St. Jean, de Chapelle des Morts en de Chapelle des Reliques) tegen de kathedraal van Le Puy is een schaakfresco, dat de naam draagt *Fresco van de Notre Dame van Le Puy*. Overigens zijn er talloze mooie fresco's ook nog uit de 15de eeuw van de Artes Liberales. Het schaakfresco is een van de weinige objecten, waarvan ik geen reproductie heb kunnen vinden.

In **Spanje** zijn eveneens twee objecten, die alleen al vanwege de schitterende gebouwen waarin ze zich bevinden zeer de moeite waard zijn. Allereerst in Cordoba, een stad in het zuiden van het land, waar de kathedraal van Cordoba deel uit maakt van een enorm gebouwencomplex, waarin sinds het jaar 786 ook een moskee werd gebouwd, welke steeds moest worden uitgebreid door de enorme bevolkingsaanwas. (Cordoba telde op een gegeven moment meer dan 1 miljoen inwoners in die periode.) In de kathedraal nu is een fresco uit de 13de eeuw te vinden, welke een afbeelding is van waarschijnlijk *Karel de Grote, die schaak speelt met de Moorse Koning Marcil*. Ook hiervan kon ik tot nu toe geen reproductie bemachtigen. Aangetekend zij nog dat er zich vele legendes hebben voorgedaan omtrent het schaakspelen van Karel de Grote. Zo zouden zijn kostbare schaakstukken bewaard gebleven zijn in Saint Denis, bij Parijs. Het is echter de vraag of Karel de Grote ooit heeft geschaakt.

Vanuit Cordoba naar het zuid-oosten ligt de stad Granada die vooral beroemd is door het Alhambra. In dit gebouw vindt men in de Sala de los Reyes een 14de eeuws fresco voorstellende: *Juego de Ajedrez*. Het fresco laat een jonge man zien op een binnenplaats onder een boom met diverse vogels daarin. Hij zit aan een schaakbord, dat vanwege het nog ontbrekende perspectief als het ware op zijn kant staat. In een torentje zit een edele dame toe te kijken. Verder op de achtergrond is een soort kerktoeren afgebeeld. Het fresco dateert uit de 14de eeuw, toen het Alhambra reeds de residentie was van de christelijke koningen. Het Alhambra zelf is veel ouder. De emirs uit het geslacht der Nasriden zijn in 1238 met de bouw begonnen. Het is een schitterend Moors bouwwerk, dat vooral opvalt door de typische arabesken, welke in de moslimkunst als vervanger van het uitbeelden van levende wezens typeert. In de Sala de los Reyes (Zaal der Koningen) zijn de schilderijen kennelijk van christelijke herkomst en zij doen denken aan de middeleeuwse boekillustraties.

Italië is als geen ander het land van de fresco's.

Beroemd zijn die van Giotto in de kerk van Assisi, welke onlangs nog zo zwaar getroffen is door een aardbeving. We vonden een tiental objecten, welke voor het schaakspel van betekenis zijn. Men zou een reisroute kunnen maken, te beginnen in het noorden, als men bij Lugano de grens over komt naar Como, aan het bekende Comomeer. Hier vindt men in het Castello di Carimate in de Sala dei Giochi (Zaal der Spelen) een schaakfresco, dat in vergelijking met alle andere schaakfresco's

nog zeer jong is. Het is ontstaan in 1925 en vervaardigd door Felipe Pella. Men ziet aan een schaaktafel twee spelers. Er zijn vier toekijkers, waarvan een van hen blijkbaar de gespeelde partij noteert. De kleding van de figuren op het fresco doet enigszins middeleeuws aan. Vervolgens gaat men vanuit Como via Milaan in de richting Parma. Halverwege komt men in Piacenza, waar in het presbyterium van de basiliek San Savino een mozaïek te zien is uit de 12de eeuw. Een groot vierkant wordt door twee kleinere vierkanten aan beide zijden geflankeerd. Op het onderste kleinere vierkant rechts zit een man in een zetel die bezig is een zet uit te voeren met het paard op b1 aan een groot schaakbord, dat wegens ontbreken van perspectief op zijn kant staat. Met zijn linkerhand wijst hij naar zijn tegenstander, van wie alleen de rechterarm te zien is. Het afgebeelde schaakbord is reeds zwart-wit geschakeerd, hetgeen zoals bekend pas omstreeks 1100 in Zuid-Europa gewoonte werd.

Van Piacenza gaat men nu op dezelfde weg verder naar de stad Bologna, waar men in de kerk van San Pedroni een intarsia uit de 15de eeuw kan vinden, voorstellende een schaakbord met stukken. Het lijkt erop alsof op een koorbank een demonstratiebord is opgehangen. Elders in Bologna vindt men in het koor van de kerk van San Giovanni in Monte eveneens een intarsia: *Composizione di oggetti con scacchiera* uit 1523-1527. Tot de 'oggetti' behoort een grote pot met anjers, eveneens in hout ingelegd. Intarsia's, inlegwerk van hout in hout werden vooral toegepast in de vroeg-renaissance.

Vanuit Bologna kan men nu drie kanten uit. Naar het noord-oosten in de lagune van Venetië ligt het eilandje Murano, vooral bekend om zijn glasblazerijen. Daar in de Basilica di Santa Maria e Donato is een vloermozaïek aanwezig in de vorm van een omlijst schaakbord, zonder verdere voorstellingen. Het bord is zwart-wit geschakeerd en kan worden gedateerd op de 14de eeuw. Van Bologna uit geheel naar het oosten langs de Adriatische kust komt men via Rimini in Pésaro. In de kathedraal van Pésaro ligt een vloermozaïek uit de 12de/13de eeuw, dat de titel draagt: *Ulisse e Palamede che giocano a Scacchi*. Deze titel past in de Palamedes-legende en de Trojaanse oorlog. Palamedes en Odysseus (= Odysseus) zijn twee Griekse helden, welke voorkomen in de *Ilias* en de *Odyssee* van Homerus. Volgens de legende zou Palamedes de uitvinder zijn van het schaakspel. Deze Palamedes-legende heeft zich in de 16de en 17de eeuw nog voortgezet. Zelfs in de 19de eeuw zijn daarvan nog relicten over, bijvoorbeeld het allereerste schaaktijdschrift, verschenen in 1836 in Frankrijk en opgericht door De la Bourdonnais heette *Le Palamede*. In Nederland is er in 1846 heel even de Nederlandse *Palamede* geweest, voorafgaand aan het tijdschrift *Sissa* en voorts waren er in Nederland twee schaakclubs met de naam Palamedes: één in Leiden, opgericht in 1846 en één in Utrecht, opgericht in 1847. Het als schaakspel aangeduide fresco duidt meer op Latrunculus Latrucolorum, dat ook een afwijkend bord heeft, namelijk van 9 x 10 velden. Het fresco vertoont een boot met

12 roeiers en daarboven het speelbord, waaraan twee spelers en een toeschouwer. Daar weer boven prijken twee tegenover elkaar zittende leeuwen.

Opnieuw vanuit Bologna kan men weer de route naar het zuiden kiezen en komt men eerst in Firenze (Florence), waar in het Palazzo Davanzati een fresco uit de 14de eeuw te zien is met de titel: *Signora del Verzu che gioca a Scacchi con il vaiere de Borgogna*. Onder een koepel gestut door vier zuilen zitten een dame en een cavalier aan het schaakbord. Opvallend zijn de Franse lelies die de koepel versieren. Achter de koepel is een boom afgebeeld met een paar vogels en achter de cavalier rechts groeien bloemen met ook weer een vogel daarboven. Het geheel zou kunnen duiden op een zui-lengalerij op een binnenplaats van een klooster of kas-teel.

Nog verder naar het zuiden komt men in Rome, waar in het Castello Bracciano een fresco uit de late 15de eeuw te zien is met de titel *La regina Semiramide gioca a Scacchi con un'ancella* (dienstmaagd). Het fresco wordt gedateerd tussen 1490 en 1500. Hierop ziet men vijf vrouwen onder een afdak, gestut in het midden door een pilaar welke de voorstelling in tweeën splitst. Links zit-ten twee dames aan een schraagachtige tafel met daarop een schaakbord, geheel links dus koningin Semiramide en tegenover haar de dienstmaagd met een puntmuts op. Daarachter staat een andere dame toe te kijken. Rechts van de pilaar zijn twee dames bezig met een balspel. De meest rechtse heeft een bal in de linkerhand, terwijl ze met de rechterhand een bal heeft opgeworpen en een derde bal nog daarboven zweeft. Links van haar houdt een andere dame haar rokken gespreid om de ballen op te vangen. Ook hier moet men direct denken aan de middeleeuwse boekillustraties.

Vervolgens gaan we naar het diepe zuiden van Italië, naar de hak van de Italiaanse laars. Via Brindisi en Lecce komt men in Otranto, de meest oostelijke stad van het land. In de kathedraal van Otranto is weer een vloermozaïek te bezichtigen uit de 12de eeuw met de titel *il monde scacchiera del'essere* (vrij vertaald: de wereld is het schaakbord van het leven of het zijn). Het is totstandgekomen tussen 1163 en 1166.

Ten slotte steken we bij de teen van de Italiaanse laars over naar het eiland Sicilië, waar in het noord-westen de hoofdstad Palermo ligt. Daar bevindt zich de alleroudste schaakschildering uit de geschiedenis. In de *Capella Palatina*, deel van het Cassaro (kasteel) van de noor-mankoningen, is in tempora op hout een plafondschilder-ing aangebracht tussen 1140 en 1150 door een moslim-kunstenaar in opdracht van de christenvorst, de noorman Roger II. Het paleis bestond aanvankelijk uit twee torens: de Torre Greca en de Torre Pisana. Daartussen liet Roger II zijn residentie bouwen. In 1132 bouwde hij een kerk met een middenschip en twee zijbeuken binnen de ruimte van zijn paleis. Dit is de *Capella Palatina*. Op 28 april 1140, op palmzondag, werd de kerk ingewijd. Het houten plafond werd bepleisterd en op een van de gewelven treft men het typisch Arabisch getinte schil-derwerk. Er zitten twee mannen met tulbanden op aan

een niet geschakeerd speelbord schaak te spelen. Tussen hen in prijkt een vaas met bloemen. Ook hier staat het schaakbord op zijn kant. Het perspectief was nog niet uitgevonden. Daarmee zijn we aan het eind van een schaakreis in de kunst. Blijft nog over waar de repro-ducties van deze werken in de MEC-bibliotheek te vin-den zijn. Ik som deze hier op.

1. Villefranche, in: Marion Faber: *Das Schachspiel in der europäischen Malerei und Grafik*, pag. 34 (niet in MEC).
2. Le Puy, geen reproductie gevonden.
3. Cordoba, geen reproductie gevonden.
4. Granada, in: Saldy: *The world of Chess*, pag. 63.
5. Como, in: Capece: *Storia degli Scacchi*, pag. 129.
6. Piacenza, in: Capece: *t.a.p.*, pag. 16 en 25.
7. Bologna (S.Petronio), in: *L'Italia Scacchistica*, dec. 1970.
8. Bologna (S.Giovanni) in: Capece: *t.a.p.*, pag. 113.
9. Murano, in: A.Chicco: *Storia degli Scacchi in Italia*, pl. 9.
10. Pesaro, in: A.Chicco: *t.a.p.*, pl. 11.
11. Florence, in: Capece: *t.a.p.*, en Limanowicz I, pl. 41,2.
12. Rome, in: *L'Italia Scacchistica*, jan. 1968 (frontpa-gina).
13. Otranto, in: Chicco: *t.a.p.*, pag. 12.
14. Palermo, in: *Chess Collector*, nov. 1993, pag. 24.

22 november 1997

Deze Nieuwsbrief is een uitgave die bestemd is voor de donateurs van het Max Euwe-Centrum. U kunt de Nieuwsbrief regelmatig ontvangen door donateur te worden van de Stichting Max Euwe-Centrum, door een bedrag van minimaal f 20,- per kalenderjaar (meer mag ook) over te maken op Postbankrekeningnummer 5401670 t.n.v. Stichting Max Euwe-Centrum te Amsterdam. Of door te bellen: 020-6257017 waarbij u advies omtrent betaling moogt verwachten. Opmerkingen of kritiek op de inhoud van de Nieuwsbrief zal gaarne worden aanvaard, als dat de kwaliteit kan verbeteren.

ACTIVITEITEN

Schaakboeken(ruil)markt

op **16 mei 1998** in het Max Euwe-Centrum.

Particulieren kunnen schriftelijk tot 1 mei aanstaande een plaats reserveren.

FDC-Schaakfestival

op **27 juni 1998** op het Max Euweplein. We zijn zeer verheugd dat FDC Hypotheekadviseurs (= Financieel Dienstencentrum) met ruim 50 vestigingen door heel Nederland, de traditie voortzet.

Het Max Euwe-Centrum stelt goede ideeën op prijs. Degenen die met ons mee willen denken over mogelijkheden op het gebied van bijvoorbeeld (schaak)tentoonstellingen of andere activiteiten worden verzocht ons met een briefje daarvan op de hoogte te stellen. Schaakboeken-verzamelingen kan men legateren aan stichtingen als het Max Euwe-Centrum. Als U zelf daarover denkt of iemand kent met deze gedachte, houden wij ons van harte aanbevolen.